

А.М. ЧЕРНОУСОВ

Національний університет внутрішніх справ

УДК 303.1

ТЕХНОЛОГІЇ ОЦІНЮВАННЯ (ЕКСПЕРТИЗИ) ЕФЕКТИВНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ

Розглянуті можливості сучасних соціальних технологій оцінювання соціальних програм, надане їх визначення, цілі досліджень. Описані технології "Моніторинг", "Проект", "Завдання-результати", "Завдання-результати-витрати", параметричне оцінювання задоволеності.

Сучасне демократичне суспільство має соціальну спрямованість. Принципи гуманізму, демократії, турботи про незахищені та уразливі прошарки населення закріплені як в Основному законі держави - Конституції, так у цілому ряді інших законів та підзаконних актів, що стосуються пенсійного забезпечення, допомоги багатодітним сім'ям, інвалідам, наркоманам, психічно хворим особам та іншим категоріям осіб. В зв'язку з цим в Україні було започатковано або задекларовано започаткування цілої низки соціальних програм допомоги вразливим групам. Програми такого роду мають досить різні цільові групи, джерела фінансування, безпосередніх виконавців тощо. На наш погляд, можна виділити дві значні групи подібних програм в залежності від джерел фінансування:

- державні програми, спрямовані на допомогу найбільш вразливим верствам населення (молодь, пенсіонери, інваліди, бідні тощо);
- соціальні програми, що започатковуються зарубіжними та українськими благодійними фондами, неурядовими організаціями, транснаціональними корпораціями та бізнесменами (або недержавні соціальні програми).

Вивченню проблем соціальної експертизи програм присвячені роботи Керол Г. Вайс, А.А. Воронкова, В.А. Лукова, Б.Г. Литвака, В.І. Паніотто, Ю.І. Сасіко та інших. У вітчизняній соціологічній науці проблеми соціальної експертизи вивчає дослідницький колектив відділу соціальної експертизи Інституту соціології НАН України, який очолює В.І. Сасіко.

Основною метою експертизи програм є проведення спеціального дослідження її ефективності. Використання широкого спектра якісних та кількісних методів оцінок дозволяє виявити реальну ситуацію, включаючи латентні процеси. Процес експертизи соціальної програми передбачає збір інформації, її аналіз, розробку висновків, рекомендацій та соціальних технологій визначення її ефективності та шляхів удосконалення.

Розглянемо детальніше типи соціальних програм та їх ефекти на цільові групи. Перший тип програм (державні) ініціюється державними органами або установами, серед

яких: Міністерство охорони здоров'я та його установи, Міністерство праці та соціальної політики, Міністерство освіти та науки, Державний комітет в справах сім'ї та молоді та інші. Як правило, започаткуванню тієї чи іншої програми передують видання нормативного акту: Закону України, Постанови Кабінету Міністрів України або Указу Президента України, або іншого центрального органу державної влади. Вимоги щодо здійснення програми "опускають" на місце та розпочинають впровадження програми. Але для успішної реалізації програми потрібний зворотній зв'язок – відомості про хід реалізації програми та її оцінювання (експертизу). Якщо перший компонент (відомості про хід реалізації програми) зворотного зв'язку деінде присутній, то даних про оцінювання ефективності державних соціальних програм практично немає.

Стосовно другого типу соціальних програм, що розробляються та впроваджуються комерційними та неурядовими організаціями, тобто недержавні програми, то вони майже всі в обов'язковому порядку передбачають процедуру експертизи (оцінювання) результатів виконання програми. Замовник(и) та/або виконавець(ці) можуть переслідувати досить різні цілі. Серед них: 1) Вимоги фінансування. Організація, що фінансує реалізацію соціальної програми обов'язково бажає знати, як та куди було витрачено надані кошти. 2) Як спеціальний захід публік релішнз. Іноді оцінювання розглядається як засіб само-реклами. Менеджери програми вважають, що керована ними програма є дуже успішною, і шукають способу оприлюднити свої успіхи. 3) Оцінювання проводиться для ухвалення управлінських рішень. Результати оцінюванняють піддрунтям, мають вирішальний характер для впровадження у життя, наприклад, більш масштабних соціальних програм, прийняття нових законів тощо. 4) Оцінювання ефективності соціальної програми як частина корегувальної стратегії. Використовується як засіб оперативного втручання у хід реалізації соціальної програми, з метою її зміни та удосконалення. 5) Вибір найкращого варіанту з-поміж кількох можливих альтернатив [1]. У даному випадку процедура оцінювання дозволяє обрун-

тувати вибір програми ще до її реалізації та виконує функцію "відсіювання" проєктів програм, що не відповідають вимогам. 6) Верифікація нових ідей та технологій. Існує достатня кількість ситуацій, коли потрібно визначити переваги та/або вади запропонованих соціальних програм ще до їх впровадження.

Для досягнення поставлених цілей сучасні оцінювачі використовують цілу низку соціальних технологій. Отже, соціальна технологія – це соціологічна категорія, що відбиває суспільну проблему та характеризує засіб її вирішення у вигляді визначеного набору процедур та операцій з метою створення умов для всебічного прояву та відтворення сутісних сил соціального суб'єкта, отримання економічного та соціального розвитку [2]. Враховуючи визначення соціальної технології можна сформулювати поняття технології оцінювання ефективності - це сукупність процедур та операцій, що здійснюються спеціалістами (оцінювачами або експертами) з метою діагностики, аналізу та прогнозу стану соціального об'єкта (у нашому випадку - соціальної роботи), а також оцінка, аналіз та прогноз наслідків виконання тієї чи іншої соціальної програми, рекомендації щодо запобігання або подолання негативних наслідків.

В сучасній теорії та практиці соціальної роботи існує велике різноманіття технологій оцінювання ефективності соціальних програм. Але перш ніж звернутися до безпосередньо технологій оцінювання ефективності, варто поглянути на категорію ефективності, що застосовується у соціальній роботі. Ефективність соціальної роботи (програми) можна розглядати в двох аспектах:

- як співвідношення між досягнутими результатами (ефектами) та витратами, що пов'язані з забезпеченням цих результатів;

- як фактично досягнуті та необхідні результати (ефекти) [3].

Технологія оцінювання "Моніторинг" застосовується, коли виконання соціальної експертизи набуває регулярного характеру та здійснюється на довгостроковій базі. Таке оцінювання є ефективним, якщо експертом виступає наукова установа, а кваліфікація співробітників установи дозволяє розраховувати на високу якість експертного оцінювання. Застосування технології є малоефективною при оцінюванні короткострокових програм, тому що для виявлення та аналізу закономірностей змін соціального об'єкта, що оцінюється, потрібний динамічний ряд показників [4].

Технологія оцінювання "Проєкт" використовується при вирішенні суміжних завдань, де експертна оцінка набуває інструментального значення як база проєктування очікуваних суспільних станів та тенденцій. Результати експертизи набувають мультиплікаційного характеру, тобто висновки оцінювачів можна багаторазово використовувати для прийняття рішень по іншим соціальним програмам.

Технологія оцінювання "Завдання-результати". Сутність її в тому, що діяльність соціальної програми регламентується положенням (проєктом, статутом, законом),

один із розділів якого містить перелік завдань, що підлягають вирішенню. Завдання оцінювача - це описання у термінах ділової лінгвістики очікуваних результатів. В процесі функціонування кожна соціальна програма досягає визначених результатів, які є (після визначеного періоду часу) свого роду вимірювачами ступеню (міри) досягнення завдань.

Технологія оцінювання "Завдання-результати-витрати". Витрати - це вартість послуг, що надаються даною соціальною програмою для визначених цільових груп, які потребують соціальної підтримки та допомоги. Відмінність цієї технології від попередньої в тому, що: по-перше, потрібні ресурсні виміри завдань що виконуються даною програмою (очікувані витрати по завданням); по-друге, необхідні ресурсні виміри (у вартісному, натурально-речовому або змішаному вигляді) фактично досягнутих результатів. У цій технології використовуються як кількісні вимірювачі завдань та результатів - категорії та чисельність цільових груп, види послуг, що надаються, їх число за визначений період часу, вартісне вимірювання послуг, що надаються, так і якісні - оцінювальні судження учасників програми (реципієнтів, замовників, виконавців) [3].

Параметрична технологія оцінювання передбачає зіставлення двох ключових параметрів:

- попередній стан пацієнта (клієнта);
- сучасний стан пацієнта (клієнта).

Дана технологія включає опис стану пацієнта (клієнта) "на вході" та "на виході", тобто після завершення періоду надання соціальної допомоги. Різниця між цими двома параметрами являє собою "реабілітаційний ефект/ефект впливу", або результат, що свідчить про ефективність використання реабілітаційних методик організації реабілітації, кваліфікації персоналу та інші.

Для параметричних технологій оцінювання притаманно визначення так званої проміжної або поточної ефективності, при якій параметри, що були досягнуті у якийсь момент часу, зіставляються з параметрами "на вході". Це зазвичай продиктоване необхідністю внесення тих або інших коректив під час виконання програми.

Технологія оцінювання ступеню задоволення (пацієнтів) за своєю природою є комбінованою та включає елементи різних технологій, як:

- пряме оцінювання, суть якого - періодичне проведення соціологічних досліджень (анкетне опитування, глибокі інтерв'ю, групові експертні оцінки та інші);

- параметричне оцінювання, за допомогою якого зіставляється (порівнюється) те, що потрібно клієнту згідно норм, нормативів чи відповідних стандартів, з тим, що фактично виконується при наданні соціальних послуг.

Оцінювання (експертиза) ефективності соціальних програм - складне утворення, яке має власну структуру, особливі засоби та механізми здійснення. Її продуктивність залежить як від рівня технологічного забезпечення експертизи, так і від її суб'єкту. Використання експертних інструментів актуальне при оцінці соціальних програм, проєктів та політик до початку їх запровадження.

Доцільно зауважити, що при реалізації будь-яких оцінювальних технологій досить широко використовуються соціологічні методи, серед яких: анкетне опитування, глибоке інтерв'ю, проведення фокус-груп, метод експертних оцінок, біографічний метод, метод Дельфі та інші. Таким чином, сучасна соціологічна наука має у своєму розпорядженні потужний потенціал та досвід проведення оцінювальних досліджень з будь-яких проблем. Так, для покращання якості надання соціальних послуг, реалізації соціальних програм, необхідне обов'язкове проведення оцінювальних (експертних) досліджень [5; 6]. В Україні, як у інших країнах, виконується чимало соціально спрямованих програм та проєктів, але їх кількість щоразу зростає. Так, упродовж останніх років здійснювалися соціальні програми по забезпеченню житлом молодих спеціалістів, надання субсидій малозабезпеченим сім'ям, допомоги хворим на різні види захворювань і та інші. Існує чимало людей, які б хотіли (або повинні) знати, як виконується та чи інша програма або проєкт? Якими є результати прийняття того чи іншого рішення державного або регіонального рівнів тощо? Відповіді на ці запитання важко знайти за допомогою неформальних засобів. Саме технології оцінювання (соціальної експертизи) мають у своєму арсеналі повний набір інструментарію для відповіді на подібні запитання та спроможні забезпечити органи та посадові особи, які відповідають за впровадження соціальних програм, достатньо повними даними.

Отже, соціальна експертиза стає одним із механізмів

гуманітарної переорієнтації і прийняття управлінських рішень і прогнозування їхніх наслідків. Відповідно відбувається суттєве, до міжгалузевого рівня, розширення сфери впливу соціальної експертизи, щодо з'ясування соціальних аспектів під час розробки й запровадження соціальних програм та політики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вайс, Керол Г. Оцінювання: Методи дослідження програм та політики. –К.: Основи, 2000. –671 с.
2. Патрушев В.И. Социальная технология как социологическая категория // Современные социальные технологии. -1991. –Ч.2. –С.177-178.
3. Социальная работа: теория и практика: Учебное пособие /Отв. ред. Е.И. Холостова, А.С. Сорвина. –М.: ИНФРА-М, 2001. –427 с.
4. Технологии социальной работы: Учебник /Под общ. ред. Е.И. Холостовой. –М.: ИНФРА-М, 2001. –400 с.
5. Указ Президента України "Про розвиток соціологічної науки в Україні" від 25.01.2001 р., № 275/2001 // Офіційний вісник України. –2001. –№ 17. –Ст.734.
6. Крымский С.Б., Жилин Б.Б., Паниотто В.И. и др. Экспертные оценки в социологических исследованиях /Отв. ред. С.Б. Крымский. -Киев: Наук. думка, 1990. -320 с.

Надійшла до редакції 23.04.2004

ЧЕРНОУСОВ А.Н. ТЕХНОЛОГИИ ОЦЕНИВАНИЯ (ЭКСПЕРТИЗЫ) ЭФФЕКТИВНОСТИ СОЦИАЛЬНЫХ ПРОГРАММ

Рассмотрены возможности современных социальных технологий оценивания социальных программ, дано их определение, цели исследований. Описаны технологии "Мониторинг", "Проект", "Задачи-результаты", "Задачи-результаты-затраты", параметрическое оценивание удовлетворенности.

CHERNOUSOV A.N. TECHNOLOGIES OF EXAMINATION OF EFFICIENCY OF SOCIAL PROGRAMS
Opportunities of modern social technologies of examination of social programs are considered, their definition, the purpose of researches is given. Technologies "Monitoring", "Project", "Problems-results", "Problems-results-expenses", parametrical examination satisfactions are described.

Національним університетом внутрішніх справ у 2004 році заплановані до видання монографії:

Нечипорук Л.В. Страховий ринок України

Землянська О.В. Особистість як об'єкт судово-психологічної експертизи

Бандурка О.М., Джафарова О.В. Теорія і досвід партнерства міліції і населення

Вострокнутов Л.Д. Заповіт віків: здоровий спосіб життя українського народу

Грица Т.М. Організація професійної освіти в системі МВС України (адміністративно-правовий аспект)

Кравцова Т.М. Державна регуляторна політика у сфері господарської діяльності

Волобуєв А.Ф., Степанюк Р.Л. Методика розслідування злочинних порушень бюджетного законодавства

Семикін М.В. Створення терористичної групи чи терористичної організації